
ПРОГЛААС

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет “Св. св. Кирил и Методий”

кн. 1, 2012 (год. XXI), ISSN 0861–7902

РЕЦЕНЗИИ

ЗА БОЛЕН ДОЙЧИН – ОТНОВО, НО И ЗА ПОСЛЕДНО...

ON AILING DOICHIN – ONCE AGAIN AND FOR ALL ...

Миливое Р. Йованович, Тодор Моллов. *Болен Дойчин в сръбския и българския фолклор.* В. Търново, Изд. Фабер, 2011, 288 стр.

Макар и да не е любимец като Кралевики Марко на певци, слушатели (читатели) и изследвачи, Болен Дойчин не е изпускан от очи, защото е сянката и двойникът на главния епически герой. И като един от изследвачите, аз също си имах свой отговор на въпроса за мястото на Болен Дойчин в картината за свят у българите. За мене, а вярвам и за другите, той именувахе усещането, че победата е златна ябълка в градината на мъртвите – живите победители не са на почит, а и смъртта като точка на изречението (и изреченото) прави обратния прочит на смислите пълноценен и превръща придобитото от вече мъртвия герой неотнимаемо. В моята икона всичко беше налице – епическият герой, макар и не главен, се вдига от гроба за последния свещен бой, за да възстанови нарушения при неговото отсъствие ред, яхнал некования си кон, препасал ръждивата сабя, с разпадащи се кости, пристегнати от даровното сестрино платно. И странно – тръгва като брата на Гюргелена или Ангелина, а се връща като Непознатия за собствения му град Победител с лице като восък, т.е. с лице като на мъртвец. Боже, какво цвете е отгледано в градината на българския юнашки епос!...

Подозирах, че го имат и съседите. Щом имат и Крали Марко, трябва да имат и сянката му, но не бях проявявал любопитство,

което задоволих при прочита на „Болен Дойчин в сръбския и в българския фолклор” на Миливое Йованович и Тодор Моллов. Тематично монография, а иначе „две в едно”, в очакваното допълване според означението за такъв тип герой, който в българската литературоведска традиция е „положителен герой”, а в сръбската – „позитивни юнак”.

Посегнах към книгата с трепет – имам си икона, що ми трябва да я подлагам на проверка за правоверност? Но това беше и диптих, почти балансиран по обем и за обемно виждане с две очи. Завършил четенето, пожелах и „но за последно” в избраното от мене заглавие: „отново” или „още веднъж” е малко пресилено (в българската фолклористика нямаме пространна студия, каквато отрано се появява за Крали Марко), докато „но за последно” е съвсем точно на мястото си, защото казаното е в пълнота и на висота.

Приемам въвеждащите думи на инициатора за това издание Христо Бонджолов за футляр, в който са положени авторитетите на двамата автори („кой кой е?”).

Проф. Миливое Йованович е изказал още в оглавлението същността на концепцията си – за него, а оказва се и за сръбската фолклористика, Болен Дойчин е една историческа метафора за „ужаса на Историята” (за минали и днешни победи, за минали и днешни загуби). Той задържа внимание върху невъзможността епосът да се употребява на всяка цена като спомен от славно минало с оглед на още по-славно бъдеще, а по-скоро е за моралната устойчивост и за неунищожимостта на етничното битие. В очевидната антитеза при двойката „Болен Дойчин : Черен Арап” мит и история могат да бъдат в двуглас, „изпят” при водещо начало или на едното, или на другото в зависимост от избора на изследвача (с опасност спецификата им при моделиране на времето взаимно да унищожат плътта на сюжета и валиден да остане само гласът на изследвача). Впрочем, тази опасност е избегната от Миливое Йованович, който обръща внимание предимно на възприемането и на възприемателите с оглед на желани или налични народопсихологични черти. Че водещо място в сръбската традиция може да бъде именно не текстът на песента, а остойностяването му, показват изненадващите нас, българите, многобройни опити да се запее на нов глас песента за Болен Дойчин от

сръбските поети. Буквално в скоби – в нашата традиция има едно-единствено изключение от загърбването на този сюжет в новата ни поезия и той е при взаимодействието между фолклор и литератора през Възраждането, докато при фолклоризма в следосвобожденската ни поезия употребими се оказват единствено „лирическите” Калини и Ралици. За свое улеснение избрах от резюмето (самопреценката) на самия автор проф. Миливое Йованович две негови твърдения, с които да заключа: 1. „Епическата народна песен е своеобразно свидетелство за стойността и величието на народната душа” (с. 277); 2. „И до ден днешен песента остава пример за винаги актуално виждане и чувство, което може да се представи чрез тезата за Дойчин като метафора на Сърбия, която в това изследване ще бъде подложена на нов прочит и съвременно разглеждане” (с. 279). Ако това е установката – епосът е свидетелство за народната душа, а целта е да се покаже, че Дойчин е метафора на Сърбия, то може да се каже, че целта на проф. Миливое Йованович е постигната.

Читателите на „Мит – епос – история” (1997) с изненада ще открият, че Тодор Моллов може да пише още по-сгъстено и всеобхватно при очертаване на теоретически ракурс с практическата му приложимост в текст от абзац до абзац. Съгласим ли се да бъдем мачкани (моделирани) от този неумолим валяк на неговия стил, ще изпитаме удоволствието на посветените, които се радват на оцеляването си и на проумяването на стойността на победата в/над смъртта на Дойчин (който е всеки един от нас!). Някога Иван Станков казваше, че е влюбен в графиката на страниците, написани от Тодор Моллов, тъй като са малко над половината с основен текст, останалото – бележки под линия. Сега в студията с неутрално заглавие „Песента за Болен Дойчин в българския фолклор” в добавка има „Приложение 3. Инвариантна структура на мотива”, в което най-често срещаните се сегменти, представени в пълнота, имат свое географско досие.

Тъкмо в това пълноводие на текстове, които говорят различно, но все за едно и също, съзирам смисъла на употребата на термина “палимпсест” в анализа на фолклорните творби. И ако някога в полето на анализа на анонимните фолклорни творби с тяхната безкрайна вариативност беше предусетена идеята за структурализма

(който, заченат в етнологията, зададе доста главоблъсканици за литературознанието), то дали сега антиподът на структурата, какъвто е палимпсестът, няма да направи излишно търсенето на смисъла на текстовете, например, при текстовете на масовата култура (и интернет-текстовете), чието авторство обикновено означава липса на авторитет и по този белег са анонимни като фолклорните текстове? Това писане на различни текстове с едно и също съдържание може би ще открие своята теория в писаното от Тодор Моллов по повод на победата в/над смъртта на Болен Дойчин.

Ето защо и пречених, че този опит на Тодор Моллов при анализа на песента за Болен Дойчин е последен в българската фолклористика и друг няма да има, той буквално е изстрадан от многолетните усилия над „Български фолклорни мотиви” в осем тома, появили се в Интернет от 2005 г. насам. Образно казано, паметникът на „положителния юнак” е положен върху огромен словесен масив. И ако в тази монография „две в едно” целта на първия автор е да покаже отзвучаването на старината в съвременето на сърбите, то при втория е слизане в кладенеца на паметта с оглед на „картината за свят у българите”. Рамката обаче, на която е разпънат един от фрагментите на тази картина, включва и няколко странични мотива (Булин глас от гроба, Болен Дойчин и сестра му /Яна кукувица/, Мома иска Дойчин най-хубав /„Пристанала”/, Болен лежи Катил Георги), предварени от едно обяснение за мартенската Нова година. Тъкмо в името на светата преподобна мъченица Евдокия, празнувана на 1 март в ориентираната по Слънцето постоянна Нова година, е тайната на името на Болен Дойчин, а в менливото начало на Новата лунно-слънчева година през март е тайната на двойната му смърт. Не казвайте – колко просто било и никакво величие на мисълта и на духа! Защото самото скрояване на календарна дреха за неумолимото време е една от големите победи на човешкото мислене (културата), тъкмо и затова тази песен със смърт за победителя е единствена според Тодор Моллов.

В студията са представени с изчерпваща пълнота етнологичните аргументи за нова гледна точка към зараждането и развойните тенденции на епическата песен „Болен Дойчин и Черен Арап”. Широкият кръг от сюжетно-мотивни конфигурации, организирани около

ключовата роля на първомартенската Нова година, разкрива неподозирано досега поле за палимпсестно наслояващи се междутекстови връзки с останалите дялове на фолклора. В своята съвкупност песните за Дойчин обговарят непротиворечивото съжителство на миторитуалните идеи и баладно-епическия им изказ като отражение на етноспецифичната „картина за свят”. В крайна сметка пред нас е впечатляваща с мащабите си реконструкция, която подлага на изпитание съвременните представи за един от най-важните проблеми на българския „Космо-Психо-Логос” – този за смисъла и цената на победата в/над смъртта.

Накратко, двете студии взаимно се допълват. В първата Болен Дойчин е видян при употребата на един литературоведски подход (с ограничен брой примери, третирани, както се третират писмените литературни творби), резултатите от който се използват за народопсихологията на сърбите, а във втората преобладава текстологичния анализ, ориентиран към приложението на изводите в социално-културната антропология на българите. Не се наемам да преценя дали тази смислена допълняемост е случайна, или плод на водещи стратегии във фолклористиките на двете научни традиции (сръбската и българската), но несъмнено е издадена една ползотворна и за двете традиции книга.

Анчо Калянов